

Čapský, Martin

**Fiskální vazby českomoravské bailie a velmistrovské komory řádu
německých rytířů**

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1999, vol. 48, iss. C46, pp. [67]-77

ISBN 80-210-2518-2

ISSN 0231-7710

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102037>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MARTIN ČAPSKÝ

FISKÁLNÍ VAZBY ČESKOMORAVSKÉ BAILIE A VELMISTROVSKÉ KOMORY ŘÁDU NĚMECKÝCH RYTÍŘŮ

Mrazivé prosincové dny roku 1410 se pro řadu vřatislavských měšťanů nesly ve znamení nečekané podivané. Do města přibyla poselstva vyslaná českým králem Václavem IV. a velmistrem řádu německých rytířů Jindřichem z Plavna, aby si vzájemně vyjasnila způsob uhrazení řádového dluhu ve výši třicet dva tisíc zlatých. Oboustranné licitace vyvolané rozdílnými představami o poměrech odlišných monetárních systémů však byly pouze jedním z problémů, s nimiž se vyslanci museli vypořádat. Daleko závažnější byla skutečnost, že ani značné množství dosud nezmincovaného kovu, které nabízela řádová strana, nebylo sto pokrýt plnou výši panovníkových pohledávek.¹ Václav IV., sám obtížen četnými dluhy, proto sáhl k razantní odvetě a v průběhu roku 1411 předal několik nejvýznamnějších českých a moravských komend do rukou svých věřitelů.²

Role českomoravské bailie ve výše popsaném sporu byla prostá – posloužila jako záruka pro získání úvěru a nesnáze velmistrovské pokladnice do značné míry zpečetily její osud. Nepochybně nešlo o standardní proces, a proto je zcela na místě otázka, jak probíhaly obvyklé kontakty mezi velmistrovskou komorou a českomoravskou bailií. Dosud publikované studie totiž odhalily, že bychom neměli přeceňovat ani míru vlivu zemských komturů na lucemburské ambice ve středoevropském prostoru,³ ani přímou vojenskou pomoc českých řádových

¹ Celé jednání popsal ve svých listech řádový prokurátor u římské kurie Peter von Wormditt, který zároveň velmistra varoval před možností sekularizace českých a moravských řádových majetků Václavem IV., srv. *Die Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens an der Kurie II.* Peter von Wormditt (1403–1419). Ed. H. Koeppen. Göttingen 1960, s. 120–125, č. 60–61.

² Tyto kroky podrobně popsal Jan, L.: *Zkáza českomoravské bailie řádu německých rytířů*. ČMM 117, 1998, s. 383–391.

³ Teze, podle kterých by byl zemský komtur schopen výrazněji zasahovat do dění na lucemburském dvoře v linii direktiv velmistra, spolehlivě ve svých studiích vyvrátili Arnold, U.: *Prusy, Czechy i Rzeczka – Karol IV. a zakon Krzyżacki*. In: *Zakon Krzyżacki*

bratřů v bojích s pohany⁴. V centru pozornosti tohoto příspěvku se proto ocitnou především fiskální otázky, tj. do jaké míry (a jakým způsobem) využívala velmistrovská komora zdejších zdrojů a jak se tato skutečnost odrazila ve vnitřním životě řádové provincie.

Dříve však než přistoupíme k vlastnímu rozboru, bude nezbytné, věnovat ještě několik slov procesu formování řádové organizace. Ačkoli řád německých rytířů vznikl až na samém sklonku dvanáctého století, obratnost a kontakty jeho prvních velmistřů mu zajistily přízeň a podporu mocných tehdejšího světa. Řád záhy ovládal celou síť majetků získaných většinou z darů, kterou bylo třeba dále strukturovat. V polovině třináctého století již bylo vytvořeno několik organizačních úrovní. Velmistřovi přímo podléhalo celkem sedm zemských mistrů, včetně německého a pruského, kteří opět zastřešovali na regionálním principu koncipované řádové provincie. Českomoravská bailie spravovaná zemským komturem byla v roce 1232, resp. 1233 převedena pod pravomoc pruského zemského mistra a její výnosy měly směřovat na podporu řádové expanze v Prusech. České a moravské komendy se přitom nadále těšily přízni přemyslovského rodu a mezi štedrými fundátory zaznamenáváme od poloviny třináctého století i představitel šlechtické obce.⁵

Další institucionální změny nastaly o necelé století později v souvislosti s přenesením velmistrovského sídla z Benátek do Prus. V roce 1324 byl volbou dosavadního pruského zemského mistra Wenera von Orseln do čela řádu položen základ tradičního spojení obou úřadů a o dvě léta později došlo k potvrzení

z ziemi świętej nad Bałtyk, Toruń 1996, s. 191–203; Grundmann, H.: *Das Schreiben Kaiser Karl IV. an die Heidnischen Litauer – Fürsten 1358*. Folia diplomatica I. Brno 1971, s. 89–103; Hellmann, M.: *Karl IV. und Deutsche Orden in den Jahren 1346–1360*. Folia diplomatica I. Brno 1971, s. 105–112; Militzer, K.: *Die Einbindung des Deutschen Ordens in die Süddeutsche Adelswelt*. In: Ritterorden und Region, Ordines Militares – Colloquia Torunnensia historica 8 [dále Ritterorden und Region], s. 141–160; Jan, L.: *Slavkov u Brna ve 14. a na začátku 15. století – rozmach a úpadek komendy řádu německých rytířů*. ČMM 109, 1990, s. 39–58; Týž : *Zkáza*, s. 383–391.

4 Ještě v první polovině 14. století zamířilo do Prus 1200 a do Livonska 200 řádových rytířů z říše, ale v průběhu dalších padesáti let začal tento počet klesat, přičemž ostrým předělem se stala porážka u Grunwaldu. Stále více se totiž prosazovalo spojení řádových bratřů s domovským regionem a nástup žoldnéřských armád. Srv. Boockmann, H.: *Herkunftsregion und Einsatzgebiet* (Beobachtungen am Beispiel des Deutschen Ordens). In: Ritterorden und Region, 1995, s. 7–19. Přesnější údaje pro českomoravskou bailii dosud bohužel chybí.

5 Tuto problematiku v poslední době rozpracovali Kalistová, J.: *Majetkové poměry řádu německých rytířů v českých zemích v 1. polovině 13. století*. In: Sborník prací k sedmdesátinám univerzitního profesora PhDr. Ladislava Hosáka. Olomouc 1968, s. 23–29; Militzer, K.: *Die Entstehung der Deutschordensballeien im Deutschen Reich*. Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens [dále Quellen] 16, 1981; Biskup, M. — Labuda, G.: *Dzieje zakonu krzyżackiego w Prusach*. Gdańsk 1988, zejména s. 102–111; Jan, L.: *Slavkov u Brna ve 13. století a vznik komendy řádu německých rytířů*. ČMM 107, 1988, s. 265–279 a Wihoda, M.: *Příchod řádu německých rytířů do českých zemí*. ČSIM B 41, 1992, s. 7–10.

nového statutu bailie jako komorního statku velmistra. Samotnou velmistrovskou komoru zřídil Werner von Orseln již v roce 1325 s cílem vytvořit finanční zázemí pokrývající jak jeho osobní potřeby, tak i záležitosti dotýkající se chodu celé organizace.⁶ Přirozeně by se dalo očekávat, že odpověď na míru fiskálního zatížení komorních bailií získáme v pramenech vycházejících z činnosti této instituce. Bohužel, dochovaná účetní kniha velmistrovské komory deklaruje pouze příjmy z pruských oblastí, a tak jsme odkázáni na kusé a roztroušené zmínky v jiných písemnostech.⁷ Příkladem mohou být celní privilegia udělená komorní bailii Koblenz v druhé polovině 14. století vypovídající o přepravě vína, určeného na velmistruv stůl v rámci komorní činže, nebo listy zachycující obtíže s placením těchto povinných dávek u komorních bailií alsasko-burgundské a Bolzano. Klaus van Eickels ze shromážděných důkazů usoudil, že výše ročních částek pravděpodobně kolísala, a význam řádových statků v Porýní spatřoval především v přístupu k úvěrům poskytovaným flandersko – brabantickou oblastí. Podobně ani roční dávka „*camerczins*“, doložená r. 1412 v provincii Bolzano, nemusela být, a jak z následujícího líčení vyplyne, ani nebyla částkou konečnou.⁸

Obrátíme-li svou pozornost k našim domácím poměrům, nelze si nepovšimnout unikátního pramene, který představují dochované účetní zápisy z let 1382–1411. Z tohoto zdroje ostatně vycházely i obecněji směřované úvahy Klause Militzera o vztazích mezi komorní bailií a velmistrem. Přesto lze již publikované závěry dále upřesnit a především doplnit.⁹

První pramennou zmínku, dokládající existenci pravidelně odváděných poplatků, zanechal řádový písař k roku 1386. Výdaje zemského komtura Hanuše z Mülheimu byly pro upřesnění označeny jako prostředky vydání „*de censu magistro Prewissie*“.¹⁰ Kořeny tohoto označení tak musí nutně ležet před rokem

6 Srv. Militzer, K.: *Die Entstehung*, s. 138–150.

7 To však nikterak nesnižuje její vysokou historickou hodnotu, srv. *Das Marienburger Tresslerbuch der Jahre 1399–1409*. Ed. E. Joachim, Königsberg 1896. O jejím vztahu k českým zemím blíže Č a p s k ý, M.: *Das Marienburger Tresslerbuch – nedoceněný pramen k českým dějinám počátku 15. století*. In: Celostátní studentská vědecká konference Historie 1998, Praha 2000, s. 39–71.

8 Obtíže alsasko-burgundské bailie s komorními platbami zachycují *Regesta historico-diplomatica Ordinis S. Mariae Theutonicorum I (1198–1525)* [dále Regesta]. Ed. E. Joachim a W. Hubatsch, Göttingen 1948, s. 204, č. 3231 a *Berichte der Generalprokuratoren*, s. 223, č. 111. Zprávu o komorní činži 300 zlatých odváděných z bailie Bolzano uvádějí *Berichte der Generalprokuratoren*, s. 144–145, č. 71. O povinnostech komorní bailie se zmiňuje i Arnold, U.: *Mittelalter*. In: *Deutsche Orden in Tirol. Die Ballei an der Etsch im Gebirge*, Quellen 43, Marburg 1991, s. 158–159. Hospodářský život bailie Koblenz mistrně popsal E i c k e l s, K. van: *Die Deutschordensballei Koblenz und ihre wirtschaftliche Entwicklung im Spätmittelalter*. Quellen 52, Marburg 1995.

9 Srv. Militzer, K.: *Die Entstehung*, s. 149–151. Účetní knihy byly zpřístupněny v edici *Die Deutschordensballei Böhmen in ihren Rechnungsbüchern 1382–1411* [dále DBR]. Ed. J. Hemmerle, Quellen 22, Bonn 1967.

10 Srv. DBR, s. 65, č. 87.

1324, resp. 1326, tedy před volbou Wenera von Orseln velmistrem, resp. podřízením českomoravské bailie velmistrovské komoře, neboť poukazují na někdejší úlohu zdejších statků v řádové expanzi v Prusech. Zápis z roku 1388 obsahuje podobné výdajové položky, ale tentokrát již písař použil širěji pojatého termínu „*ius magistri*“.¹¹

Klaus Militzer ve své studii věnované vývoji řádových provincií správně poznamenal, že český zemský komtur podporoval z komorní činže pruské studenty přicházející na Karlovu univerzitu a většina prostředků pak plynula s velmistrovým vědomím spíše k rukám řádových úředníků, než přímo do komorní pokladnice.¹²

Vizitace vysílané z Prus a naopak návštěvy zemského komtura v sídle hlavy řádu, kde provinciál předkládal účty ze svého hospodaření, zajišťovaly velmistrovské komoře dostatečný přísun informací o dění v bailii. Podle dochovaných účtů lze soudit, že hrazení pobytu vizitátorů tvořilo jednu z nejtíživějších povinností. Zda se tyto náklady odečítaly z obvyklé dávky komoře, ale nelze s určitostí rozhodnout. Již v roce 1382 zaznamenal zemský komtur sumu 120 kop grošů, které vydal bratřím přicházejícím z velmistrova pověření.¹³ Představený tyto náklady nehradil ze svých obvyklých příjmů, ale rozepisoval příslušné částky na jednotlivé komendy.¹⁴ Rozdílly ve výdajích na vizitace z let 1390 a 1391, kdy bylo nejprve zapláceno 316 kop 20 grošů a následující rok pouze 30 kop grošů, naznačují, že za údaji, nadepsanými „*visitirer von Prewsen*“, skutečně nemůžeme vidět pouze přímé náklady řádových úředníků.¹⁵ Míru skutečných ročních povinností bailie z nich však odhadnout nelze.

Podobně nejasný zůstává i výkaz z roku 1391, který vznikl přímo v Marienburgu, a následně byl vložen do korpusu účetních zápisů domácí provenience. Na jeho sepsání se podíleli celkem tři odlišní písaři a celek působí spíše jako poznámkami zaplněný koncept. Navíc je velice pravděpodobné, že přímo k českomoravské bailii se vztahuje pouze první část, byť s mimořádným významem pro poznání chodu řádové organizace. Dozvídáme se zde, že tehdejší zemský komtur předložil účet ze svého hospodaření samotnému velmistrovi a správci komorní pokladny. Výtěžek hospodaření spravované provincie směřoval k velmistrovi kaplanovi, bratrovi maršálka řádu, vizitátorovi a novému řádovému prokurátorovi u papežského dvora. Celkem však bailie zůstala ještě 84 kop grošů dlužna.¹⁶ V jednotlivých letech nacházíme mezi dalšími adresáty příjmů

11 Srv. DBR, s. 65, č. 88.

12 O výplatách studentů hovoří dva výše uvedené zápisy. Blíže Militzer, K.: *Die Entstehung*, s. 150–151.

13 Srv. DBR, s. 47, č. 11.

14 Tak např. v roce 1384 zaplatil komtur ve Slavkově 21 kop grošů a v roce 1387 uhradil zemský komtur 4 kopy za komendu v Řepíně a 7 kop za Chomutov, jenž nebyly sto tyto mimořádné odvody včas pokrýt. Srv. DBR, s. 70, č. 104 a s. 59–60, č. 64–65.

15 Srv. DBR, s. 61, č. 70 a s. 67, č. 92.

16 Srv. DBR, s. 68, č. 95. Náklady provinciála na cestu do Prus hradily opět jednotlivé řádové domy, blíže DBR, s. 68, č. 95.

z českomoravské provincie i velmistrovny posly či německého mistra jednajícího v Praze s českým králem Václavem IV. Mnohem transparentněji tak působí shrnutí jednotlivých položek, než jejich zdánlivě přesné klasifikování. V následujících tabulce jsou proto zachyceny sumy výdajů za jednotlivá léta, směřující k osobám stojícím mimo struktury české bailie financované z prostředků českých a moravských komend.¹⁷

rok	1382	1386	1388	1389	1390	1391
částka	120 kop gr.	71 kop gr.	224 kop 33 gr.	87 kop 32 gr.	366 kop 8 gr.	420 kop 10 gr.

Nelze vyloučit ani možnost, že část komorní činže byla obdobně jako u bailie Koblenz odevzdávána v naturáliích. Z roku 1387 se totiž zachoval záznam o vydání 7 kop za cestovné a cla vozů, směřujících ke správci komory, a obdobné výdaje, tentokrát již ve výši 29 kop grošů, zaznamenal písař zemského komtura v roce 1405.¹⁸

Období od počátku devadesátých let 14. století do roku 1402 účetní knihy českomoravské provincie řádu německých rytířů bohužel nezachycují a takřka nepřetržitě mlčení o odvádění některé z forem poplatků z rozmezí let 1402–1409 naznačuje jejich výrazný útlum. Kromě nepříliš vysokých (zpravidla v řádu několika kop) částek poskytovaných velmistrovým poselstvům byly na samém počátku úřadování nového zemského komtura Oldřicha z Ústí v roce 1402 připomenuty dluhy 200 uherských zlatých náležících řádovému prokurátorovi a 174 zlatých vídeňské komendě, ale zda se jednalo o půjčku či dávku z komorního zboží, nelze s určitostí rozhodnout.¹⁹

Rozbor finančních toků komplikuje i úloha řádových domů jako prostředníka v pohybech kreditu. Typickým příkladem byl úvěr získaný roku 1400 Janem z Lichtenštejna. Maršálek řádu mu za jeho pobytu v Prusech vyplatil částku 700 uherských zlatých, které měl následujícího roku odevzdat vídeňské komendě. Zmiňovaný šlechtic se současně zavázal uhradit základní sumu i s úrokem, celkem tedy 400 pruských marek.²⁰ Podobnému mechanismu lze přičíst na vrub

¹⁷ Údaje vychází z DBR, s. 45–75, č. 1–128.

¹⁸ Srv. DBR, s. 66–67, č. 91 a s. 88, č. 174. V účetní knize velmistrovské komory nalzáme řadu záznamů o zboží české provenience, včetně uměleckých předmětů a zbroje. Srv. *Das Marienburger Tresslerbuch*, s. 63 a 517. Obchodním vazbám Čech a hanzovních oblastí se blíže věnoval G r a u s, F.: *Die Handelsbeziehungen Böhmens zu Deutschland und Österreich im 14. und zu Beginn des 15. Jahrhunderts*. *Historica* 2, 1960, s. 77–110.

¹⁹ Tyto dvě sumy náleží k pozůstatkům „hospodaření“ jeho předchůdce Albrechta z Dubé. Srv. DBR, s. 27, č. 132.

²⁰ Srv. *Das Marienburger Tresslerbuch*, s. 56. Monetární systém řádového státu vycházel z reformy velmistra Winricha von Kniprode (1352–1382) a jeho základem se stala stříbrná marka dělená na 4 věrduňky, 24 skotů, 48 půlskotů, 60 šilinků, 180 firchenů a 720 feniků. Váha pruské stříbrné hřivny činila 180 g a razilo se z ní celkem 60 šilinků. Blíže B i s - k u p, M. — L a b u d a, G.: *Dzieje zakonu*, s. 281–283. Poměr mezi základními měnovými systémy používanými na počátku 15. století v řádových účetních knihách zachy-

i finance inkasované českým zemským komturem v roce 1386. Nejenže prameny přímo hovoří o jejich přijetí jménem velmistra, ale lze si jen obtížně představit situaci, ve které by českomoravská bailie, nacházející se v nedobré finančním stavu, úvěrovala téměř 150 kopami pražských grošů lantkraběte Johanna von Leuchtenberg, či bavorského vévodu.²¹ Navíc byly peníze okamžitě redistribuovány dalším osobám. Mimo jiné i kanovníkovi Johanovi z kapituly v dnešním Kvidzyně (dříve Marienwerder), který je v účtech nejsnáze sledovatelný. Ze sumy 127 florénů, přijatých v groších a florénech od lantkraběte von Leuchtenberg, vyplatil provinciál právě tomuto kanovníkovi 80 florénů a z později získaných prostředků 100 florénů a 14 kop grošů. Z komorních poplatků získal Johann ještě dvě kopy grošů a další tři kopy obdržel jeho průvodce, dnes již obtížně identifikovatelný „*Nycolao de Stargart*“. Oba muži měli namířeno do Prus a na své cestě projížděli skrze české země.²² Později se kanovník obrátil na českého zemského komtura dopisem, v němž jej informoval o uhrazení závazků vůči správci řádové pokladnice. Jménem českého provinciála zaplatil 16 kop grošů, 111 a 1/2 pruské marky a 2 skoty za 180 zlatých a také tři kopy za svého průvodce.²³

Českomoravská bailie hrála v uvedeném příkladu jednoznačnou úlohu. Shromažďovala finanční prostředky, poskytnuté formou úvěru předním říšským rodům, a pomocí prostředníků je odesílala zpět do Prus. Zda se tak dělo do rukou kancléře, nebo řádových úředníků (např. gdaňského komtura) záleželo na podrobnějších instrukcích. Na tomto místě je třeba zdůraznit skutečnost, že kanovník Johan neodevzdal přijaté mince, ale jejich adekvátní hodnotu. Podobným způsobem ostatně využívali řádové organizace i pražští kupci. V květnu roku 1401 splatila velmistrovská komora blíže neznámému pražskému měšťanu dluh 35 kop 50 pražských grošů a v prosinci následujícího roku inkasoval další měšťan Matyáš Unger od komory dluh 8 kop. Obě částky byly reakcí na závazky řádových úředníků vzniklých za jejich pobytu v Praze a byly vyrovnány v Prusech, kde měli kupci z Čech své obchodní zájmy.²⁴

Více než symbolickou tečkou, dokládající pokles prestiže řádu německých rytířů po porážce v bitvě u Grunwaldu a nedůvěru v jeho finanční možnosti, kterou projevilo pražské měšťanstvo, se stala událost z roku 1413. Český provinciál tehdy marně usiloval o nalezení věřitele na velmistrovu směnku v hodnotě 60 kop grošů a musel ji neproplacenou zaslat zpět k rukám velmistra.²⁵

cují smlouvy o prodeji Nové marky řádu v roce 1402: 1 kopa pražských grošů = 3 uherské zlaté, 1 uherský zlatý = 1/2 pruské marky, srv. *Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preußen im 15. Jahrhundert I (1398–1437)*. Ed. E. Weise, Marburg 1970, s. 23, č. 15. Základní částka tedy byla navýšena o 50 pruských marek úroku.

21 Srv. DBR, s. 64–65, č. 85.

22 Srv. DBR, s. 64–65, s. 85–87.

23 Srv. DBR, s. 66, č. 90. Rozdíl v přepočtech mezi kurzem pruské marky a zlatého v roce 1386 a 1402 zřetelně ukazuje na trend obecného poklesu hodnoty stříbrné mince.

24 Srv. *Das Marienburger Tresslerbuch*, s. 112 a 117.

25 Blíže V o i g t, J.: *Geschichte der Ballei des Deutschen Ordens in Böhmen*. Wien 1863, s. 41.

Dochované účetní prameny přesvědčivě dokládají, že v osmdesátých a devadesátých letech 14. století odváděla českomoravská bailie do velmistrovské komory značné sumy. Zadlužení, o kterém se ve svém výkazu určeném vizitátórum v roce 1382 zmiňuje zemský komtur, dosahovalo 257 kop grošů. Jak však zároveň uvádí, podobný údaj činil před jeho nástupem 456 a 1/2 kopy. Protože samotné komendy vykazovaly pouze minimální či nulové závazky (výjimku tvořily Hostěradice s obrovským deficitem 121 a 1/2 kopy), nabízí se vysvětlení, že běželo o dluh ležící na řádové provincii jako celku.²⁶ Příčiny lze pravděpodobně hledat v neúměrných požadavcích velmistrovské, ale i královské komory. Zatím co královský tlak následně v prvním desetiletí 15. století gradoval a jeho projevy můžeme pozorovat v požadavcích na zdvojnásobení komorní berně, velmistr zvolil opačný postup a zřetelně usiloval o stabilizaci hospodářsky podlomené bailie. Mezi použité nástroje náleželo opakované vyslání gdaňského faráře Ondřeje, který se snažil eliminovat ataky na řádové zboží ze strany míšeňského markrabího, opavského vévody Přemka, ale i královské komory; výměna osoby zemského komtura i drobné finanční injekce.²⁷

Vyostřování sporů s polsko-litevskou personální unií a zvýšené úsilí o ovládnutí strategicky položeného území Žmudi, které rozdělovalo řádový stát na dva díly, vedlo nakonec v závěru prvního desetiletí 15. století k ochabnutí finančních toků od velmistrovské komory směrem k bailiím, markantní zejména v případě rakouské řádové provincie.²⁸ Zcela nová situace pak nastala po porážce v bitvě u Grunwaldu.

Přes naléhavé výzvy k obraně křesťanského světa proti pohanům²⁹ nedokázala řádová organizace zvrátit trend narůstajícího počtu žoldněů ve svém vojsku a tím i tlak na pokladnici v Marienburgu.³⁰ Na společném sněmu v listopadu roku 1411 vydali zástupci provincií podřízených německému mistrovi společně zpečetěnou listinu, v níž zdůraznili své hrozivé ekonomické potíže a tím

26 Srv. DBR, s. 45–47, č. 1–11.

27 Destabilizace bailie na přelomu 14. a 15. století se stala námětem řady studií. Z nejnovejších je třeba uvést J a n , L.: *Slavkov u Brna ve 14. a na počátku 15. století*, s. 55–58; T ý ž : *Zkáza*, s. 383–391; W i h o d a , M.: *Stagnace a úpadek řádu německých rytířů na Opavsku ve 14. a na počátku 15. století*. ČSIM-B 41, 1992, s. 200–208; Č a p s k ý , M.: *Das Marieburger*, 39–71. Je zajímavé, že veškeré náklady spojené s pobytem gdaňského duchovního hradila na rozdíl od dřívějšího úzu velmistrovská komora!

28 V příloze č. 1 uvádím přehled finančních částek, které velmistrovská komora vyplatila představitelům komorních bailií. Záměrně byly stranou ponechány drobné výdaje poslům a údaje dotýkající se bailie Koblenz, kde množství výdajů za přepravu vína a mzdy lodníkům narušují obvyklý rámec výplat, a Bolzano, u které není doloženo větší vydání.

29 Blíže *Das Echo der Tannenschlacht und der Belagerung Marienburgs im deutschen Zweig des Deutschen Ordens im Sommer 1410*. In: Beiträge zur Geschichte des Deutschen Ordens. Ed. M. Biskup. Quellen 49. Marburg 1993, s. 116–123.

30 Zvyšování daňové zátěže bylo jedním z hlavních faktorů narůstající nevole ze strany pruských měst. Blíže B i s k u p , M. — L a b u d a , G.: *Dzieje zakonu*, s. 379–393.

i nemožnost poskytnutí tak naléhavě požadovaných financí.³¹ Nespokojenci z řad nevyplacených žoldněů si dokonce začali hojit své ztráty na řádovém zboží v říši, a velmistr proto neviděl jiného východiska, než některé majetky odprodat.³²

Mobilizace finančních rezerv v roce 1410 postihla i českomoravskou bailii. Téměř osm let trvajícím oddech, jenž jí poskytla velmistrovská komora, vzal za své a zemský komtur Oldřich z Ústí nejprve uhradil pobyt řádových diplomatů na dvoře krále Václava IV., aby posléze částkou dvou set kop grošů financoval tažení do Prus. Zároveň z Čech vyrazil další oddíl žoldněů pod vedením někdejšího provinciála Albrechta z Dubé.³³

Řádu se akutně nedostávalo hotovosti a jedním z jeho nových věřitelů se stal i český král. Listina z 5. října 1410 sice hovoří pouze o 8 912 uherských zlatých³⁴, ale celková vypůjčená částka byla mnohem vyšší. Jak dokazují o tři měsíce starší zprávy z jednání panovníka a řádového poselstva ve Vratislavi, český král si prostřednictvím svého vyslance nárokoval uhrazení sumy třicet dva tisíc zlatých, rozepsané ve dvou směnkách. První úpis byl vystaven na 20 000 zlatých a s jeho splacením zřejmě Václav IV. počítal přednostně, kdežto zpečetěný blanket, určený na případnou splátku 12 000 zlatých pojištěných statky českomoravské bailie, hrál v jeho plánech až druhořadou roli. Na takto definované priority však řádové poselstvo odmítalo přistoupit. Jedním z pádných důvodů byla i skutečnost, že velmistrovská pokladnice zela prázdnotou a po přepočítání přivezených mincí a odhadu ceny nezmincovaného drahého kovu měl řádový vyslanec Petr z Wormdittu k dispozici pouze 25 331 zlatých a 9 grošů. Dopisem z 5. ledna 1411 si Petr z Wormdittu stěžoval velmistrovi na průtahy ve vyjednávání a svěřil se i se svými obavami z případného králova hněvu. Jestliže řád nezaplatí celou částku, mínil pisatel, král vztáhne ruku na majetky bailie a kongregace navíc ztratí možnost najímat v českých zemích žoldněře pro boj v Pobaltí.³⁵ Nakonec zvolil vskutku šalamounské řešení. Po odečtení menších částek určených dalším věřitelům vyplatil celou sumu pojiště-

31 Tento dokument, spolu s listinami zemských komturů koncipovanými v obdobném duchu, byl zpřístupněn v edici *Regesta*, s. 93, č. 1572–1579. Stejně prohlášení podložené přehledem příjmů předložil i rakouský zemský komtur, kdežto představitelům alsasko-burgundské bailie se podařilo požadovaných 3 000 zlatých získat. Srv. *Regesta*, s. 92, č. 1554 a 1558.

32 V březnu r. 1411 jednal jeho jménem řádový prokurátor s Benáťany o prodeji některých statků na Balkáně, srv. *Regesta*, s. 89, č. 1511; o rok později měla komenda v Antverpách přejít na brabantského vévodu; srv. Tamtéž, s. 106, č. 1751 a komenda ve Vídni byla za 2 200 zlatých zastavena Albrechtu Habsburskému. Srv. Nöbel, W.: *Michael Küchmeister (Hochmeister des Deutschen Ordens 1414–1422)*. Bad Godesberg 1969, s. 126. Proti svévolnému zabírání řádových majetků opakovaně vystoupily římský král Zikmund Lucemburský a papež, srv. *Die Urkunden des Deutsch-ordens-Centralarchives zu Wien*. Ed. G. v. Pettenegg. Praha 1887, s. 448–455.

33 Srv. DBR, s. 94–95, č. 192b-c a *Regesta*, s. 81, č. 1387.

34 Srv. *Regesta*, s. 78, č. 1345.

35 Srv. list otištěný v *Berichte der Generalprokuratoren*, s. 120–123, č. 59.

nou na českých a moravských statcích německých rytířů (tj. 12 000 zl.) a pouze zbývajícími 9 111 zlatými a 9 groši kryl králův úvěr. Tudíž směnku, s jejíž krytím Václav IV. přednostně počítal, tak uhradil sotva z poloviny a zbytek zaručil novým úpisem před vratislavskou městskou radou.³⁶ Tímto postupem měla být zřejmě eliminována hrozba sekularizace českých řádových majetků, ale když se velmistr téměř vzápětí (6. února) obrátil prostřednictvím Albrechta z Dubé a Oldřicha z Ústí na českého krále s prosbou o novou půjčku pokrytou domácími statky německých rytířů,³⁷ Lucemburk zůstal k jeho prosbám chladný. Osud českomoravské bailie v předhusitském období se blížil ke svému hořkému závěru.

Líčení rozvratu českomoravské bailie na počátku 15. století se zpravidla nese ve dvou částečně se překrývajících rovinách. Na miskou vah bývají kladeny zejména politické a hospodářské důvody. Za tímto velice hrubým rozdělením lze nalézt argumenty o dlouhodobé hospodářské regresi řádových statků, krizi jejich výrobního systému, ale i stoupající podíl anarchie za slabé vlády Václava IV., či jeho přímé kořistění na komorní berni. Mezi soubor jevů, jenž negativně ovlivnily existenci řádové provincie v posledních desetiletích její faktické existence, ale nepochybně náleželo i její postavení ve struktuře řádové organizace. Údaje z osmdesátých a devadesátých let 14. století hovoří zcela jasnou řečí, o jak tíživé povinnosti se jednalo. Přesto by bylo chybou omezit vztahy mezi velmistrovskou komorou a jejím zbožím na vazbu „má dáti – dal“ a ponechat stranou nesmírně zajímavý propletenec obousměrných finančních toků. Pro naše poznání chodu středověkých duchovních řádů je navíc velice přínosné zjištění, že hlava organizace dokázala na narůstající problémy v provincii v rámci možností reagovat a přinejmenším v prvním desetiletí 15. století podnikat cílené kroky se záměrem vzniklou situací stabilizovat.

36 Srv. tamtéž, s. 123–125, s. 60.

37 Bliže *Der verlorene Ordensfoliant 5 (früher Hochmeister – Registrant II.) des Hist. Staatsarchivs Königsberg, mit Regesten (nach Rudolf Philippi und Erich Joachim)*. Ed. M. Pelech. In: *Beiträge zur Geschichte des Deutschen Ordens I. Quellen 36*. Marburg 1986, s. 138, č. 8.

Příloha č. 1:

Platby směřované do rakouské bailie

datum	příjemce	na cestovní výlohy	velmistřovo poselstvo	různé
29. XII. 1399	zemský komtur a 4 bratři	25 marek 18 skotů		27 marek 2 skoty
8. XII. 1401	zemský komtur	100 uherských zlatých		
14. XII. 1401	řádový prokurátor v Římě			500 uherských zlatých, které měla původně vyplatit bailie.
8.V. 1402	zemský komtur	14 uherských zlatých		
16. VII. 1403	zemský komtur			3 marky
10. VIII. 1403	zemský komtur	50 uherských zlatých		
17. VIII.	zemský komtur			1 marku
31. VIII 1404	zemský komtur		60 uherských zlatých na misi k českému králi	
30. IX. 1404	zemský komtur	12 marek		
leden 1405	zemský komtur společně s farářem z Gdaňska		78 uherských zlatých na misi do Mišně	
14. X. 1406	zemský komtur	60 uherských zlatých		

Platby směřované do alsasko-burgundské bailie

datum	příjemce	na koně	na cestovní výlohy	na vizitaci	různé
14.-15. VII. 1403	zemský komtur		60 uherských zlatých		
říjen (?) 1404	zemský komtur	16 marek	50 uherských zlatých	50 uherských zlatých	1 věřduňk
3. VII. 1407	zemský komtur		10 kop gr.		

Platby směřované do českomoravské bailie

datum	příjemce	na koně	na cestovní výlohy	různé
21. IX. 1400	zemský komtur	10 a 1/2 marky		
10. III. 1402	zemský komtur	14 a 1/2 marky		
11. III. 1402	zemský komtur		45 marek	3 věřduňky + 4 skoty
17. VII. 1402	zemský komtur	20 a 1/2 marky	18 marek	
12. IV. 1403	zemský komtur		18 marek	
10. V. 1405	služebník zemského komtura			20 marek určených na nákup ryb

FINANZIELLE BEZIEHUNGEN ZWISCHEN DER BALLEI BÖHMEN UND DER TRESSLERKASSE DES DEUTSCHEN ORDENS

Die Geschichte der Ballei Böhmen des Deutschen Ordens in der Regierungsperiode Wenzels IV. zog schon mehrmals die Aufmerksamkeit verschiedener Historiker an, wobei den Hauptgrund dieses Interesses die Säkularisation von wichtigsten Ordensgütern in böhmischen Ländern im Jahre 1411 darstellte. Die Oberhäupte des durch die Niederlage bei Tannenberg erschütterten Ritterordens gewannen damals vom böhmischen König ein Darlehen von 32 000 Gulden, das teilweise gerade mit Gütern der Ballei Böhmen gebürgt wurde, und diese Tatsache führt zu einer Frage, wie gewöhnlich die Kontakte zwischen einer Ordensprovinz und dem Hochmeister aussahen. Fiskalverbindungen hatten nämlich verschiedene Formen, von einer Zahlung „*census magistro Prewissie*“ gennat, deren Wurzeln im 13. Jahrhundert liegen und deren Höhe beträchtlich schwankend war, zu einer Vermittlungsrolle der Ballei in finanziellen Transaktionen zwischen dem Ordenszentrum in Preussen und Gläubigern oder Schuldnern in Mitteleuropa. Im Moment, als im zweiten Jahrzehnt des 15. Jahrhunderts das Bargeldbedürfnis entstand, wurden einzelne Kommenden als Darlehensgarantie benutzt oder direkt verkauft. Dieses Schicksal traf auch die Ballei Böhmen und dessen Folge war ihre Säkularisation vom Wenzel IV.

